

Lektio

Yritysvastuun nousu, valtiot ja globaali etelä

Eva Nilsson, kauppatieteiden tohtori, vieraileva tukija, Centre for Corporate Responsibility, Kauppakorkeakoulu Hanken

Avainsanat: yritysvastuu, globaali etelä, valtio

<https://doi.org/10.51810/pt.141166>

Lähes 25 vuotta sitten, helmikuussa 1999, Yhdistyneiden Kansakuntien (YK) silloinen pääsihteeri Kofi Annan piti puhetta Davosissa Maailman talousfoorumissa. Annan esitti länsimaiselle yksityiselle sektorille haasteen. Hän sanoi: ”ehdotan, että te, Davosiin kokoontuneet yritysjohtajat, ja me, Yhdistyneet Kansakunnat, käynnistämme yhteisten arvojen ja periaatteiden globaalin kumppanuuden, joka antaa globaaleille markkinoille ihmiskasvot.” Puheessaan Annan tarkensi, että yritysten tuli omaksua, tukea ja toteuttaa ihmisoikeuksien ydinarvoja, työnormeja ja ympäristökäytäntöjä. Hän myös ehdotti monikansallisille yrityksille vaihtokauppaa: jos ne liittyisivät kumppanuuteen, YK pyrki edistämään vapaakauppaa ja avoimia markkinoita maailmanpolitiikassa. Annan perusteli ehdotustaan yllättävän terävänäköisellä analyysillä tulevaisuudesta. Hän pelkäsi, että jos ihmiset eri puolilta maailmaa uskovat maailmanmarkkinoiden uhkaavan heitä, maailma on entistä alttiimpi lisääntyvälle protektionismille, populismille, nationalismille, etniselle erottelulle, fanaattisuudelle ja terrorismille. (Annan 1999.)

Annanin puhe oli tärkeä osa 1990-luvun tapahtumien sarjaa, joka vauhditti väitöskirjassani [1] kuvatun vastuullisen kapitalismin nousua. Vaikka julkinen ja akateeminen keskustelu yritysten yhteiskuntavastuun (CSR) nykymuodoista juontaa juurensa 1950- ja 1960-luvuille Yhdysvaltoihin, vastuullisen

kapitalismin globaali laajentuminen kiihtyi 1990-luvulla. Se oli osa laajempaa, jälkipoliittista muutosta kansainvälisissä suhteissa kylmän sodan päättymisen jälkeen, jolloin politiikkaa pidettiin mahdollisena ilman vastakkainasettelua, usko kaikkia hyödyttäviin win-win ratkaisuihin oli voimakas ja maailma yksinapaistui uusliberaalin globalisaation ympärille. Ominaista vastuulliselle kapitalismille oli vapaaehtoinen, yhteistyöhön nojannut lähestymistapa, ei syyttely tai sääntely.

Markkinoiden vastuuttaminen tapahtui samanaikaisesti poliittisen vallan ekonomisaation kanssa (Shamir 2008). Molemmissa ilmiöissä keskeistä on ollut yksityisen ja julkisen vallan rajojen heikentyminen tai häviäminen. Siinä missä poliittisen vallan ekonomisaatioon on liittynyt julkisten toimijoiden yksityistäminen, sääntelyn purku, verkostomainen hallinta ja demokratian rapautuminen, yksityisen sektorin vastuuttamiseen on kuulunut yritysvastuukäytäntöjen leviäminen globaaleihin arvoketjuihin, monitoimijayhteistyö, yksityinen sääntely sekä aloitteet yksityisvetoisen hallinnan demokratisoimisesta (Harvey 2005; Jessop 2016; Mäkinen ja Kourula 2012; Shamir 2008; Scherer ja Palazzo 2011; Teivainen 2002).

Vastuullisen kapitalismin globaalia nousua 1990-luvulla vauhditti usea samanaikainen poliittinen ja yhteiskunnallinen muutos. Ensinnäkin monikansallisten yritysten kansainvälistä, sitovaa sääntelyä edistäneiden globaalien etelän valtioiden poliittinen yhtenäisyys murtui, koska ne olivat ajautuneet velkakriisiin. Velkakriisiä hoidettiin Kansainvälisen valuuttarahasto IMF:n ja Maailmanpankin ehdollistettujen lainojen avulla. Aikakaudella vallinneeseen, niin sanottuun Washingtonin konsensuskseen ei liittynyt yritysten sääntelyn edistäminen, pikemminkin päinvastoin.

Lisäksi globaalien pohjoisten kansalaisyhteiskunta alkoi saamaan entistä enemmän tietoa globalisaation kielteisistä vaikutuksista, esimerkiksi Nestlén ja Shellin kaltaisten monikansallisten yritysten vastuuttomuudesta eri puolilla globaalia etelää. Lisääntynyt tieto lisäsi vastustusta monikansallisia yrityksiä kohtaan, jonka voidaan ajatella huipentuneen valtaviin mielenosoituksiin Maailman kauppajärjestön ministerikonferenssin ulkopuolella Seattlessa, Yhdysvalloissa, vuonna 1999.

Yritysten piti alkaa ennakoimaan ja reagoimaan kritiikkiin. Kansainvälinen kauppakamari (ICC) ryhtyi aktiivisesti edistämään vapaaehtoisia vastuusääntöjä ja ohjeistuksia, ja yritysten hyväntekeväisyystoiminta kasvoi erityisesti

Yhdysvalloissa. Lisäksi yksityinen sektori järjestäytyi YK-vaikuttamisessaan ennennäkemättömällä tavalla. Vuonna 1992 ICC julkaisi liiketoiminnan peruskirjan kestävästä kehityksestä ja perusti kestäväen kehityksen yritysneuvoston, joka koostui eri alojen yritysjohtajista. Tästä lähtien yritysten vaikutusvalta YK:n huippukokouksissa on voimistunut merkittävästi (Banerjee 2008; Ferns ja Amaeshi 2019; Rowe 2005).

Näistä 1990-luvun vuosista lähtien yritysten yhteiskunnallinen toiminta on lisääntynyt voimakkaasti. Se näkyy muun muassa raportoinnissa. Vuonna 1993 12 prosenttia maailman yrityksistä raportoi yhteiskuntavastuutoimintansa, ja vuonna 2022 vastaava luku oli 79 prosenttia (KPMG 2023). Yritysten yhteiskuntavastuusta on tullut valtava ekosysteemi, joka koostuu Hankenin kaltaisten kauppakorkeakoulujen koulutuksesta ja tutkimuksesta, asiantuntijoista ja yksiköistä yrityksissä, säätiöistä, hankkeista, sertifiointijärjestelmistä ja monitoimijakumppanuuksista. Tämän ekosysteemin koosta ei ole tarkkoja laskelmia, joten siitä voi tehdä vain arvioita eri lukujen perusteella. Annanin perustama YK:n Global Compact on kasvanut vuoden 2000 44 yrityksestä lähes 20 000 jäsenorganisaatioon vuonna 2021. Jäsenten yhteenlaskettu kontribuutio järjestölle oli samana vuonna 18,8 miljoonaa dollaria (UN Global Compact 2022). Yhdysvalloissa yritykset käyttivät hyväntekeväisyyteen lähes 30 miljardia dollaria vuonna 2022 (Giving USA 2023). Tansaniassa, maassa, jossa pääosa tämän väitöskirjan tutkimuksesta on tehty, eurooppalaiset yritykset raportoivat käyttävänsä yhteiskuntavastuuseen vuosittain 11 miljoonaa euroa (Euroopan komissio 2022).

Kaikkia varmasti mietityttää, mitä vastuullisen kapitalismin aikakausi on saanut aikaiseksi. Ovatko maailmanmarkkinat onnistuneet osoittamaan ihmisille ympäri maailmaa, ettei heidän pitäisi tuntea oloaan uhatuksi, kuten Annan toivoi 25 vuotta sitten?

Valitettavasti väitöskirjani ei pysty vastaamaan tähän kysymykseen tyhjentävästi, eikä tähän(kään) yhteiskunnalliseen ja ihmiskuntaa koskevaan kysymykseen ole yksinkertaista vastausta. Tänä päivänä tiedämme kuitenkin, että kaikki Annanin pahimmat pelot protektionismista, populismista, nationalismista ja terrorismista ovat käyneet toteen vuoden 1999 jälkeen.

Globaalin etelän valtiot tutkimuskohteena

Vaikka suurin osa yritysvastuuseen liittyvästä markkinoinnista, päätöksenteosta ja tiedon tuottamisesta tapahtuu globaalissa pohjoisessa, näkyy vastuullinen kapitalismi konkreettisesti globaalissa etelässä elävien ihmisten elämässä yritysten vastuuhankkeiden sekä ulkomaisia investointeja ja arvoketjuja koskevan sääntelyn kautta. Monitieteellinen tutkimus osoittaa, että yritysten mahdollisuudet tuottaa ihmisille globaalissa etelässä aitoa kehitystä ovat hyvin rajalliset, ja todistaa, että yritysvastuutoiminta depolitisoi oikeuksiin liittyviä kysymyksiä, jättää huomiotta köyhyyden rakenteelliset syyt ja luo uusia riippuvuussuhteita (Blowfield ja Dolan 2014; Rajak 2011). Vastineeksi näihin kriittisiin tutkimustuloksiin akateemisessa maailmassa on myös tehty merkittäviä ponnisteluja vaihtoehtoisten, tarvelähtöisten yritysvastuukäytäntöjen löytämiseksi (Banks ym. 2016; Muthuri ym. 2008). Tämä tutkimus yritysvastuun vaikutuksista ihmisten elämään on erittäin arvokasta, mutta olen väitöskirjassani valinnut toisen näkökulman ja keskittynyt valtioihin.

Tähän näkökulmavalintaan on useita syitä. Kun aloitin tutkimustani, minulle tuli yllätyksenä, kuinka vähän akateemisessa tutkimuksessa tiedettiin globaalin etelän valtioiden suhtautumisesta tähän aikakauteen. Yritysvastuun valtavirtatutkimusta on ohjannut sisäänrakennettu ajatus valtioiden heikkoudesta, erityisesti globaalissa etelässä. Varsinkin organisaatio- ja johtamistutkimuksessa oletetaan yleisesti, että valtiot ovat menettäneet valtaansa, yritykset ja kansalaisjärjestöt ovat täyttäneet valtioiden hallintotyhjiöitä ja valtioilta puuttuu valta vaikuttaa monikansallisiin yrityksiin, minkä vuoksi ne ovat merkityksettömiä analyysikohteita (Kourula ym. 2019).

Aluksi ajauduin itse tähän ajatusharhaan. Aloitin tutkimusasetteluni siitä, että halusin ymmärtää, miten yritykset hallitsivat ihmisiä ilman valtiota. Julkisen ja yksityisen sektorin dynamiikka yritysvastuutoiminnassa kiinnosti minua. Olin huolissani siitä, mitä demokratialle ja toimivalle julkiselle sektorille käy, jos yritykset enenevästi ryhtyvät palveluntarjoajiksi, oikeuksien turvaajiksi ja turvallisuusviranomaisiksi globaalissa etelässä. Mutta kun aloitin tutkimukseni, huomasin, että olin ollut väärässä valtioiden roolista ja vallasta suhteessa yrityksiin ja yritysvastuuseen.

Minua kutkutti myös historian vaikutus nykypäivään. Minulle oli ennestään tuttua, että globaalit etelän valtiot olivat voimakkaasti vaatineet

monikansallisten yritysten sääntelyä ja uutta kansainvälistä talousjärjestystä YK:ssa 1960-luvulta lähtien. Niin sanotut G77-maat pelkäsivät, että jos maailmanmarkkinoita ei säänneltäisi, eivät ne koskaan takaisi tasapuolista kehitystä kaikille. Näille valtioille monikansalliset yritykset olivat olleet jonkinlaisia kolonialismin ja riiston ruumiillistumia, jotka uhkasivat ihmisten ja valtioiden autonomiaa ja omavaraisuutta globaalissa etelässä. Päädyin kysymään, oliko vastuullisen kapitalismin lupaus voittanut heidät puolelleen.

Globaalin etelän valtioiden käsitteleminen yhtenä, yhtenäisenä ryhmänä ei ole itsestään selvää. Kyseessä on moninainen joukko valtioita, jotka asettuvat eri asemiin esimerkiksi globaalin työnjaon näkökulmasta riippuen siitä, onko niissä korkeasti vai matalasti koulutettua työvoimaa tai jalostusteollisuutta vai kaivannaisteollisuutta. Ne asettuvat myös hyvin eri tavoin demokratian ja autoritaarisuuden väliselle akselille. Se, mikä heitä kuitenkin yhdistää, kuten väitöskirjassani esitän, on historiallinen syrjäytymisen kokemus. Tarkalleen ottaen määrittelen globaalin etelän valtiot löyhänä liittoutumana, jonka subjektiivisuus rakentuu erilaisten taloudelliseen asemaan, maantieteelliseen sijaintiin ja kulttuurisiin tekijöihin liittyviin todellisuuksiin ja diskursseihin. Tämä yhteinen poliittinen subjektiivisuus on synnyttänyt konkreettisia poliittisia hankkeita, kuten sitoutumattomien maiden liikkeen (Non-Aligned Movement) ja G77-ryhmän 1960-luvulla sekä Brasilian, Venäjän, Intian, Kiinan ja Etelä-Afrikan perustaman BRICS-koalition vuonna 2009.

Globaalin etelän valtioiden asemoituminen yritysvastuuseen

Selvittääkseni, oliko vastuullinen liiketoiminta voittanut globaalin etelän valtiot puolelleen, etsin vastauksia YK:n yleiskokouksessa käydyistä keskusteluista. Tutkimukseni osoittaa, että 2000-luvun alussa näin näytti käyvän. YK:n johto yhteistyössä erityisesti Euroopan valtioiden kanssa onnistui vähitellen vakuuttamaan G77-maat siitä, että mahdollisuus solmia kumppanuuksia yritysten kanssa olisi askel kohti kestävästä kehitystä.

Vuoden 2007–2009 finanssikriisi muutti kuitenkin asetelmia. Kun maailmantalous romahti mittavilla seurauksilla, globaalin etelän valtiot eivät enää olleet vakuuttuneita siitä, että kapitalismi oli vastuullista tai että yritysvastuu olisi vastaus heidän huoliinsa tasa-arvoisesta maailmantaloudesta. Sen sijaan

länsivastaisuus valtasi jalansijaa globaalissa etelässä, Venäjä liittyi tähän joukkoon ja Kiinan nousu alkoi vakavasti haastaa USA:n johtamaa yksinapaista globaalia järjestelmää, johon ajatus vastuullisesta markkinakapitalismista nojasi.

Globaalin kapitalismin kriisi ei kuitenkaan ollut ainoa asia, joka huolestutti G77-valtioita. Väitöskirjani ensimmäisessä, vielä vertaisarviointiprosessissa olevassa artikkelissa, esitän, että ryhmää yhdisti samat vaatimukset, joita he ovat esittäneet toistuvasti YK:ssa 1960-luvusta lähtien ilman suurta vastakaikua (Nilsson 2023b). G77-valtiot haluavat vastuullisten liikekumppanuuk-sien sisältävän resurssien, osaamisen ja teknologian siirtoa pohjoisesta etelään. Ne ovat myös toistuvasti korostaneet, ettei yritysvastuutoiminnalla saa uhata niiden itsemääräämisoikeutta ja että kansallisten kehityssuunnitelmien tulee ohjata yritysvastuutoimintojen sisältöjä (Nilsson 2023b).

Väitöskirjani empiirinen tutkimus on tehty YK:n lisäksi Tansaniassa, jossa olen vuodesta 2015 seurannut öljy-yhtiöiden Shellin, Equinorin ja Exxon-Mobilin valtavaa kaasuinvestointia. Investointi ei ole vielä toteutunut täysimääräisesti, mutta realisoituessaan se on maan historian suurin ulkomainen investointi. Tansania kuuluu 46 maailman vähiten kehittyneen maan joukkoon, ja alue, jolle investointia valmistellaan, on maan köyhimpiä. Tuloilla mitattuna Shellin, Equinorin ja ExxonMobilin vuotuiset tuotot ovat 7–40 kertaa suuremmat kuin Tansanian tulot ja jopa viisi kertaa suuremmat kuin maan vuotuinen BKT (vuonna 2019, Yhdysvaltain dollarilla). Yritysvastuu on ollut kiinteä osa investointia. Yritykset ovat toteuttaneet ainakin yhdeksän yritysvastuuhanketta ja tehneet useita hyväntekeväisyyslahjoituksia investoinnin läheisyydessä asuville yhteisöille.

Tansaniassa minulle kävi nopeasti selväksi, että poliitikkoja ja julkisia toimijoita kiinnosti paljon investoinnin sosioekonomiset hyödyt. Valtio oli myös läsnä kaikkialla ja halusi valvoa kaikkea investointiin liittyvää toimintaa. Paikallishallinto halusi ohjata yritysvastuutoimintaa sosioekonomisten prioriteettiensa mukaisesti sekä hallita yritysvastuuseen liittyviä resurssivirtoja, jotta kaikki alueen valtaapitävät hyötyisivät niistä (Nilsson 2022). Lisäksi maan keskushallinto säati yksityiskohtaisen lain, joka takaa resurssien ja osaamisen siirron yrityksiltä tansanialaisille. Laissa määrätään, kuinka monta tansanialaista ulkomaisten luonnonvarainvestointien tulisi työllistää ja kuinka paljon tansanialaisia alihankkijoita tulisi hyödyntää. Valtio on myös halunnut lujittaa

itsemääräämisoikeuttaan tekemällä investointiin liittyviä ympäristö- ja sosiaalisia arviointeja itse yritysten tahdon vastaisesti (Nilsson 2023a).

Yhdessä väitöskirjani artikkelit osoittavat, että globaalin etelän valtioilla on taipumus rakentaa itsestään mielikuvaa suvereenina valtioina, jotka taistelevat globaalin pohjoisen riistoa vastaan. Ne ajavat yhteistä poliittista agendaa globaalilla tasolla tähän ajatukseen pohjaten, mutta valtiot ovat samalla halukkaita hyötymään yritysvastuun tuomista mahdollisuuksista ja resursseista. Valtiot käyttävät taloudellista, oikeudellista ja kulttuurista valtaansa rakentaakseen symbolista rajaa ulkomaisiin investoijiin. Lisäksi ne luovat sääntelyä, joka takaa valtaapitäville lisätuloja, joita voidaan hyvässä tapauksessa käyttää paikallisen talouskehityksen edistämiseksi, huonossa tapauksessa yksityisen edun mukaisesti. Tästä näkökulmasta vastuullinen kapitalismi on antanut etelän valtioille jotain konkreettista, tai ainakin valtiot pyrkivät siihen, vaikka tämä ”jokin” ei välttämättä ole Annanin alun perin tarkoittamaa yritysten sitoutumista ihmis- ja työoikeuksiin sekä ympäristökäytäntöihin.

Globaalin yritysvastuupolitiikan tila ja tulevaisuus

Koska kylmän sodan jälkeinen maailmanjärjestelmä on nyt murtumispisteessä, varjostaa sekä lähi- että kaukaista tulevaisuutta merkittävä epävarmuus. Jälkipoliittinen maailmanjärjestys, jonka aikana vastuullisen liiketoiminnan diskurssit ja käytännöt ovat levinneet ympäri maailmaa, näyttää tulleen päätökseensä lisääntyneen polarisoitumisen ja populistisen länsivastaisen politiikan takia. Kaiken (geo)politisoituminen ihmisoikeuksista globaaleihin arvoketjuihin on nykyhetkelle tunnusomaista. Tässä yhteydessä kritiikki globaalin pohjoisen dominoimaa yritysvastuupolitiikkaa kohtaan voi lisääntyä, ja monikansalliset yritykset erityisesti BRICS-maista voivat laiminlyödä tai määritellä uudelleen vastuullisen liiketoiminnan hallitsevia merkityksiä ja käytäntöjä.

Samalla yritysvastuun sääntely kuitenkin lisääntyy huimaa vauhtia sekä globaalissa pohjoisessa että etelässä. Euroopan unionissa on viime vuosina otettu käyttöön tai neuvoteltu useista direktiiveistä ja asetuksista yritysvastuun sääntelemiseksi arvoketjuissa, jotka ulottuvat globaaliin etelään. Jopa Yhdysvallat on säätänyt konfliktimineraalien käytön vastaisen lain. Globaalissa etelässä yritysvastuuta on puolestaan säännelty monissa maissa niin, että

se generoi resursseja, työpaikkoja ja liiketoimintamahdollisuuksia paikallisille toimijoille ja ihmisille. Vaikka sekä globaali etelä että pohjoinen sääntelevät, ovat agendat edelleen hyvin erilaiset. Karkeasti kuvailtuna globaali pohjoinen haluaa edellyttää ihmisoikeus- ja ympäristösääntelyä globaalien arvoketjujen kautta ja globaali etelä haluaa siirtää resursseja ja tietotaitoa pohjoisesta etelään.

Siitä huolimatta, että sääntely lisääntyy, osoittaa tutkimus, että sen varsinainen toimeenpano tapahtuu jatkossakin erilaisten vapaaehtoisten, yritysten, kansalaisjärjestöjen ja valtioiden välisten yritysvastuukumppanuuksien avulla. Näiden toimijoiden välinen työnjako ja kustannusten jakautuminen on kuitenkin epäselvää. Yritys vastuun konkreettinen toimeenpano ja kustannukset sysätään yleisesti arvoketjujen haavoittuvimmille toimijoille, kuten pientuottajille ja alihankkijoille (Komba ym. 2023). Tämä indikoi, ettei vapaaehtoisella tai säännellyllä yritys vastuulla pystytä ratkaisemaan globaalien eriarvoisuuden peruskysymyksiä. Tätä varten tarvitsemme muita rakenteellisia muutoksia maailmantalouteen sekä muutosta siihen, kenen ääntä kuullaan, kenellä on representaatiota ja kenen tarpeet ja edut huomioidaan. Nykypäivän moninapaistuvassa maailmassa, jossa arvoketjujen hallinnalla on geopolittista merkitystä, Annanin toive inhimillisistä maailmanmarkkinoista on edelleen toteutumatta.

Viitteet

1) Lektio on esitetty englanniksi väitöskirjani *Making gains from “good oppressors”: Global South states contesting, instrumentalizing and negotiating responsible business in the UN and Tanzania* (Nilsson 2023b) väitöstilaisuudessa 22.9.2023 Svenska handelshögskolanissa, Helsingissä. Tekstiin on tehty käännöksen yhteydessä pieniä muokkauksia ja lisäyksiä.

Lähteet

- Annan, Kofi. 1999. Kofi Annan's address to World Economic Forum in Davos, 1 February 1999. <https://www.un.org/sg/en/content/sg/speeches/1999-02-01/kofi-annans-address-world-economic-forum-davos> [Luettu 19.11.2023]
- Banerjee, Subhabrata Bobby. 2008. Corporate social responsibility: the good, the bad and the ugly. *Critical Sociology*, 34:1, 51–79. <https://doi.org/10.1177/0896920507084623>
- Banks, Glenn, Scheyvens, Regina, McLennan, Sharon ja Bebbington, Anthony. 2016. Conceptualising corporate community development. *Third World Quarterly*, 37:2, 245–263. <https://doi.org/10.1080/01436597.2015.1111135>
- Blowfield, Michael ja Dolan, Catherine. 2014. Business as a development agent: evidence of possibility and improbability. *Third World Quarterly*, 35:1, 22–42. <https://doi.org/10.1080/01436597.2013.868982>
- Euroopan komissio. 2022. EU Investment in Tanzania. How European investment contributes to industrialisation and development in Tanzania. European Commission, Dar es Salaam. <https://www.eeas.europa.eu/sites/default/files/documents/EU-TZ-INVESTMENT-REPORT.pdf> [Luettu 25.11.2023]
- Ferns, George ja Amaeshi, Kenneth. 2019. Struggles at the summits: discourse coalitions field boundaries, and the shifting role of business in sustainable development. *Business & Society*, 58:8, 1533–1571. <https://doi.org/10.1177/0007650317701884>
- Giving USA. 2023. The annual report on philanthropy. <https://givingusa.org/giving-usa-limited-data-tableau-visualization/> [Luettu 25.11.2023]
- Harvey, David. 2005. *A brief history of neoliberalism*. Oxford: Oxford University Press.
- Jessop, Bob. 2016. *The state: past, present and future*. Cambridge: Polity Press.
- Komba, Neema, Annala Tesfaye, Linda, Nilsson, Eva, Solitander, Nikodemus, Trommer, Silke, Verbrugge, Boris, ja Andersson, Greta. 2023. *Towards inclusive European CSR policy: analysing the impacts of the EU corporate sustainability directive on LDC trade*. Publications of the Ministry for Foreign Affairs; No. 2023:5. Helsinki: Ulkoministeriö. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-281-374-9>

- Kourula, Arno, Moon, Jeremy, Salles-Djelic, Marie-Laure ja Wickert, Cristopher. 2019. New roles of government in the governance of business conduct: Implications for management and organizational research. *Organization Studies*, 40:8, 1101–1123. <https://doi.org/10.1177/0170840619852142>
- KPMG (= Klynveld Peat Marwick Goerdeler). 2023. Key global trends in sustainability reporting 2022. <https://kpmg.com/xx/en/home/insights/2022/09/survey-of-sustainability-reporting-2022/global-trends.html> [Luettu 25.11.2023].
- Muthuri, Judy N., Chapple, Wendy ja Moon, Jeremy. 2008. An integrated approach to implementing ‘community participation’ in corporate community involvement: lessons from Magadi Soda company in Kenya. *Journal of Business Ethics*, 85:Suppl. 2, 431–444. <https://doi.org/10.1007/s10551-008-9739-7>
- Mäkinen, Jukka ja Kourula, Arno. 2012. Pluralism in political corporate social responsibility. *Business Ethics Quarterly*, 22:4, 249–278. <https://doi.org/10.5840/beq201222443>
- Nilsson, Eva. 2022. The instrumentalization of CSR by rent-seeking governments: lessons from Tanzania. *Business & Society*, 62:6, 1173–1200. <https://doi.org/10.1177/00076503221123744>
- Nilsson, Eva. 2023a. In the making and unmaking of statehood. An exploration of how the state and petroleum corporations negotiate over the generation of socio-economic development in Tanzania. *Forum for Development Studies*, 50:1, 107–131. <https://doi.org/10.1080/08039410.2022.2162435>
- Nilsson, Eva. 2023b. *Making gains from “good oppressors”: Global South states contesting instrumentalizing and negotiating responsible business in the UN and Tanzania*. Väitöskirja. Helsinki: Hanken School of Economics. <http://hdl.handle.net/10138/565087>
- Rajak, Dinah. 2011. *In good company: an anatomy of corporate social responsibility*. Stanford: Stanford University Press.
- Rowe, James K. 2005. Corporate social responsibility as Business Strategy. Teoksessa Ronnie Lipschutz ja James K. Rowe (toim.), *Globalization, governmentality and global politics: regulation for the rest of us?* Florence: Taylor & Francis Group, 122–160.

- Shamir, Ronen. 2008. The age of responsabilization: on market-embedded morality. *Economy and Society*, 37:1, 1–19. <https://doi.org/10.1080/03085140701760833>
- Scherer, Andreas ja Palazzo, Guido. 2011. The new political role of business in a globalized world: a review of a new perspective on CSR and its implications for the firm, governance, and democracy. *Journal of Management Studies*, 48:4, 899–931. <https://doi.org/10.1111/j.1467-6486.2010.00950.x>
- Teivainen, Teivo. 2002. *Enter economism, exit politics: experts, economic policy and the damage to democracy*. Lontoo: Zed Books.
- UN Global Compact. 2022. Annual Report 2021. New York: UN Global Compact.